

prikazi i recenzije

Filip NOVOSEL, *Život dalmatinskoga grada u 17. stoljeću. Društvo i svakodnevica Zadra u pozadini vojnih zbivanja za vrijeme Kandijskoga rata (1645. – 1669.)*, Hrvatski institut za povijest – Državni arhiv u Zadru, Zagreb – Zadar, 2024., 423 str.

Knjiga koja se ovdje predstavlja prerađena je doktorska disertacija Filipa Novosela iz Hrvatskog instituta za povijest obranjena na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2019. godine pod naslovom *Društvene prilike i svakodnevje Zadra u pozadini vojnih zbivanja za vrijeme Kandijskoga rata*. Nastala je na osnovi autorova višegodišnjeg istraživanja ranonovovjekovne povijesti Zadra, zasnovanog na uvidu u brojno i raznovrsno gradivo, ponajprije na bilježničkim spisima, pohranjeno u Državnom arhivu u Zadru i Archivio di Stato di Venezia.

Monografija započinje "Predgovorom" (IX–XII) u kojem se poglavito iznose zahvale ustanovama i pojedincima koji su pripomogli ostvarenju tog djela, kao i "Uvodom" (1–5) u sklopu kojega se govori o motivaciji za odabir te teme i ukazuje na sadržajnu strukturu knjige. Autor naglašava da se u knjizi u prvom redu nastojalo na primjeru jednoga od vodećih gradova istočnog Jadrana objasniti značajke urbanog društva i života njegova stanovništva. Napominje i da je središnja namjera istraživanja pokušati pridonijeti boljem poznavanju opće urbane i društvene povijesti ranog novog vijeka na području Dalmacije unutar širega konteksta jadranskog bazena i Sredozemlja u cjelini.

Prva veća cjelina, sačinjena od više potpoglavlja, naslovljena je "Urbana povijest ranoga novog vijeka i istočni Jadran – zašto i kako istraživati" (7–43). Podrobno se raščlanjuje domaća i strana znanstvena literatura relevantna za obradu te teme s naglaskom na problematici urbanog prostora. Iako se može kazati da postoji određen broj vrlo uporabljivih monografija i radova, bogatstvo te teme, uz primjenu suvremenih metodoloških postupaka, nudi istraživačima još pregršt novih izazova. Posebna se pozornost pridaje bilježničkim spisima, gradivu koje je ključno za istraživanje te problematike. Iznose se podatci o trajanju službe pojedinog zadarskog bilježnika i broj sastavljenih isprava za doba Kandijskoga rata. Nadalje, autor daje pregledan brojčani omjer zastupljenosti gradiva prema vrstama isprava (sporazumi, oporuke, inventari, punomoći, kupoprodaje, mirazi, zakupi i darovnice).

Sljedeća velika cjelina ("Društvene prilike u gradu Zadru", 45–167) započinje općim osvrtom na gradove u europskom ranom novom vijeku i na urbani prostor diljem stečevina Mletačke Republike, a u tom se šarolikom okruženju raznovrsnih gradova od *Terraferme* preko istočnog Jadrana i Levanta našao i Zadar. Iako po broju stanovnika relativno malen u odnosi na druga mletačka kopnena i priobalna sjedišta te ograničen u proizvodnoj moći radi kontinuirano prisutne osmanske ugroze i devastacije kopnenog zaleđa, Zadar

se ističe u svjetovnom pogledu kao glavni grad mletačke pokrajine Dalmacije i Albanije te u crkvenom smislu kao nadbiskupija. Iznose se osnovni podatci o zbivanjima na zadarskom području u doba Kandijškoga rata, ukazuje na demografsko stanje, utvrđuje podjela urbanih cjelina na predjele ili četvrti, mjesta unutar kojih se zbivao dinamičan društveni, gospodarski, vjerski i kulturni život tamošnjega žiteljstva. Kada je riječ o gradskim društvenim skupinama, naglašava se uobičajena podjela na dvije temeljne kategorije – patricije kao gradsko plemstvo i pučane, odnosno građanstvo. Baveći se patricijskim obiteljima, objavljuje se popis njihovih prezimena, broj članova i rodna struktura prema zastupljenosti u bilježničkim spisima u zadano vrijeme istraživanja. Rečeni spisi zrcale kroz brojne konkretne primjere način djelovanja patricija u vijeću, zastupljenost u vojsci, obnašanje crkvenih službi, brojne i raznovrsne aktivnosti u trgovačkom i novčarskom poslovanju, kao i općenito materijalno stanje promatrano kroz osobnu imovinu popisivanu u oporukama i inventarima. Predmet obrade u toj cjelini jesu i gradski pučani i njihova zanimanja kao i materijalne razlike među njima. Važnu skupinu stanovnika Zadra činili su i stranci zavičajem iz različitih dijelova istočnojadranske obale, s Apeninskog poluotoka, drugih zemalja europskog Zapada te s Levanta. Razmatra se i uloga lokalnog izvangradskog stanovništva, djelovanje Morlaka te uopće raznolikost etničke i vjerske pripadnosti onodobnog Zadra. Ovdje se autor obazire i na iseljavanja Zadrana, posebice u Mletke, ali i u druge gradove Apeninskog poluotoka, ponajprije one u sastavu *Serenissime*. Posebnu društvenu skupinu činili su marginalci – siromasi, veslači na kažnjeničkim galijama i razni osuđenici. Naposljetku, u završnom dijelu te pozamašne cjeline ukazuje se na utjecaj ratnih prilika na život u Zadru.

”Svakodnevni život u gradu Zadru“ naslov je posljednje veće cjeline knjige (167–291). Fokus autorova istraživačkog zanimanja ovdje je usmjeren na odnose među različitim društvenim skupinama, kao i na odnose unutar samih skupina, ulogu bratovština u društvenom i vjerskom životu stanovnika Zadra, konfliktne situacije i sukobe između pojedinih skupina, sudske procese, bračne odnose i rodbinske veze, mjesta stanovanja prema predjelima, ulicama, trgovima i pojedinim zgradama, vlasništvo izvan prostora stanovanja (najam stambenog, radnog ili skladišnog prostora) i brojčane omjere vlasnika koji su bili najmodavci. Iz te se raščlambe vidi da su se na ograničenom gradskom prostoru miješale sve društvene skupine. Unatoč tomu što se može uočiti određena koncentracija gradskih elita u nekim dijelovima grada, jasne stratifikacije zapravo nema te se može zaključiti da nisu postojali dijelovi grada rezervirani samo za jednu društvenu skupinu. Predmet toga dijela istraživanja su i dobne i rodne skupine te vjerske zajednice. U tom se kontekstu posebno promatra položaj žena, koje – iako nisu participirale u gradskoj vlasti – nerijetko su samostalno djelovale u gospodarskom (trgovina, novčarstvo) i vjerskom životu (redovnice u samostanima, članstvo u bratovštinama) te njihov položaj nikako ne možemo smatrati marginalnim. Dodatna se pozornost pridaje i vjerskim zajednicama od kojih su pripadnici katoličke vjere bili najmnogobrojniji, a Zadar kao središte nadbiskupije mjesto djelovanja različitih crkvenih redova. Pažnje je bila vrijedna i zajednica pravoslavaca okupljena oko bratovštine i crkve sv. Ilije, a u kojoj su djelovali – uz brojne trgovce – i vojnici s Levanta (Grci). Također na osnovi pomne raščlambe oporuka donosi se niz primjera legata koji posvjedočuju o svakodnevnom obiteljskom životu, odnosima pojedinaca s bližom ili daljom rodbinom, ali i s prijateljima, poznanicima i poslovnim partnerima. Također, proučava-

nje i obrada sadržaja inventara omogućuje nam stjecanje spoznaja o materijalnoj kulturi i navikama onodobnih zadarskih patricija i pučana. Manje poglavlje autor posvećuje i slobodnom vremenu Zadrana, ponajprije patricija, a prema navodima iz spisa u nekim je primjerima riječ o jahanju, odlascima na svojevrzne izlete na njihove posjede na otocima, sudjelovanju na svjetovnim i crkvenim proslavama, čitanju i nabavljanju novih knjiga i rukopisa. Važan dio života bila je i briga za hranu i piće (podatci o krčmama i napitcima koji su se ondje konzumirali) kao i za zdravlje. Cjelina završava uvidom u razmatranje kako su i u kojoj mjeri ratna zbivanja utjecala na svakodnevni život grada. Zaključuje se da, zahvaljujući tomu što sam grad nije bio izravno ugrožen, tamošnje stanovništvo gotovo u cjelosti živjelo uobičajenom kolotečinom svakodnevice.

Na kraju, u "Zaključku" (293–297) pregledno se sumiraju problematska pitanja i njihovi odgovori, obrađeni u prethodno opisanim cjelinama i poglavljima. Završno razmišljanje autora sugerira, a to je u prethodnim cjelinama i jasno obrazloženo, da je je ovdje provedeno istraživanje tek jedan od fragmenata iz gradivom prebogate prošlosti tadašnje prijestolnice *Serenissime* na istočnom Jadranu te da će nova istraživanja i znanstvena obrada donijeti još pregršt podataka i otvoriti nova istraživačka pitanja.

Slijede "Prilozi" (299–355) u kojima se tablično donosi popis zadarskih patricijskih obitelji i njihovih članova prema ispravama javnih bilježnika, zadarskih pučkih obitelji sa statusom *cittadino*, *habitante* i *Borghesano*, popis mjesta iz kojih dolaze stranci te nekoliko preslika i prijepisa iz bilježničkih oporuka. Na kraju knjige (357–386) donosi se opsežan pregled uporabljenih izvora (neobjavljenih i objavljenih) i literature, sažetak na engleskom jeziku (387–388), kazala osobnih imena i imena zemljopisnih pojmova (389–421) te bilješka o autoru (423).

Knjiga Filipa Novosela, opsegom i vrijednošću sadržaja izrazito bogata, zasigurno će potaknuti nove smjerove istraživanja i iznjedriti, širinom svoje tematike, nove znanstvene poglede. Ovo je djelo cjelovit, opsežan i izvorima dokumentiran pregled društvene povijesti i svakodnevice Zadra u vrijeme Kandijskoga rata, a riječ je o vremenu koje je više ili manje utjecalo na život ljudi i u gradovima i sredinama koji nisu bili izravno izloženi osmanskim napadima. Potrebno je naglasiti da je autor vrstan poznavatelj strane literature, ponajprije urbane povijesti, te se kroz uvodna poglavlja, ali i u nastavku djela, navode, opisuju i uspoređuju bibliografske jedinice koje se – komparativnim pristupom problematici – u velikoj mjeri odnose na grad Zadar, ali i njegovo okružje. U djelu su navedeni, konkretnim primjerima kroz izvore, svi društveni slojevi u Zadru – patriciji i pučani, doseljenici, osobe različitih zanimanja, društvenog i imovinskog statusa. Stoga u ovome djelu saznajemo o drevnim zadarskim patricijima poput obitelji Benja, Fanfonja i Grisogono, o uglednim građanima koji su svojim poslovnim aktivnostima nerijetko premašivali gospodarske mogućnosti pomalo ocvalog (demografski ponajprije) patricijata, ali i o običnom puku – krčmarima, služinčadi, težacima, drvodjelicima, mornarima... Kroz djelo se zrcali život jednoga grada koji brojem stanovnika nije mogao konkurirati nekim vodećim zapadnoeuropskim središtima, ali je po svim svojim sastavnicama – što autor opravdano naglašava – bio tipičan europski (ipak ponajprije sredozemni) grad. Ulice i trgovi, dućani i krčme, svakovrsna aktivnost toga žiteljstva, a sve promatrano u pozadini Kandijskoga rata, ovdje su živopisno, lijepim stilom i preglednošću, objedinjeni na

jednom mjestu. Stoga je, da ukratko zaključimo ovaj prikaz, ovo djelo izrazito vrijedan i poticajan primjer historiografiji koja se bavi jadranskim, odnosno sredozemnim temama ranoga novovjekovlja.

Lovorka Čoralić